

Beata Zarzycka ZSAPU

Lublin

PSYCHOLOGICZNE KOMPONENTY FORMACJI ZAKONNEJ

Formacja zakonna to proces kształtowania kompetencji do życia zakonnego, w którym czynnikiem motywującym jest religijność człowieka. Kształtowanie kompetencji zakłada układ zmian, zmierzających ku wyższej jakości życia zakonnego. Im wyższa jakość życia zakonnego, tym wyższy poziom realizowania przez człowieka ideału zakonnego. Formacja posiada zatem podstawowe właściwości procesu rozwoju, dojrzewania, a także procesu życia: tendencje do kształtowania struktur psychicznych i sposobów zachowania oraz zmiany wytworzonych struktur — celem skuteczniejszego przystosowania do rzeczywistości życia zakonnego.

Formacja zakonna stwarza poddanemu jej człowiekowi warunki do nabywania umiejętności realizowania życia zakonnego: przyswojenia sobie jego złożonej struktury i funkcji, procesów i warunkujących je czynników. Późniejsze etapy życia zakonnego dają szansę wzbogacenia pierwotnego doświadczenia formacyjnego. Jakości wypracowane w okresie formacji początkowej rzutują w konsekwencji na funkcjonowanie człowieka w całym życiu zakonnym.

Wejście w strukturę procesu formacyjnego wymaga od jednostki umiejętności funkcjonowania w sferze możliwości: kształtowania nowej perspektywy życiowej, asymilacji ideałów, tendencji do samowychowania, systematyczności w aktywności religijnej. Kandydat do życia zakonnego nie tylko świadomie wybiera religijność jako własną orientację życiową, ale przede wszystkim jako główną treść i zasadę życia. Troszczy się również o autentyczność tego wyboru — by jego zachowania nie były jedynie formą dostosowania się do środowiska i odbiciem panujących tam standardów, ale pochodziły od aktywności własnej. Podejmuje zatem ogromny wysiłek uzgadniania tego, kim jest z tym, co go otacza. W procesie takiego uzgadniania kształtuje zintegrowaną orientację własnego życia.

Życie zakonne w okresie formacyjnym podlega licznym prawidłowościom, m.in. prawom psychologicznym. Psychologiczna analiza formacji zakonnej jest zadaniem trudnym. Liczne zmienne tego procesu, niemożność operacjonalizacji wielu z nich, utrudniają naukowe zajmowanie się tą problematyką. Niemniej jednak warsztat psychologiczny może pomóc w analizie niektórych procesów zachodzących w człowieku, odnoszących się do życia zakonnego. Na płaszczyźnie psychologicznej formacja zakonna wyraża się przez poszczególne płaszczyzny psychiki człowieka: poznawczą, uczuciową, decyzyjną, wykonawczą, społeczną, doświadczeniową oraz moralną.

Prezentowane tutaj psychologiczne komponenty formacji zakonnej mają charakter idealny. Prawdopodobnie na początkowych etapach życia zakonnego nie ujawniają się w formie dojrzałej.

Naszym celem nie jest jednak pokazanie stanu faktycznego, ale modelowego — ku któremu zmierza formowanie człowieka w życiu zakonnym.

1. Komponenta poznawcza

W naturalnym porządku rzeczy kontakt z przedmiotem rozpoczyna się od procesów poznawczych. Jednostka zbiera informacje o przedmiocie. Komponenta poznawcza w procesie formacji zakonnej warunkuje poznawcze ujmowanie oraz uzasadnianie wartości i reguł życia zakonnego. Osoba w trakcie formacji gromadzi informacje oraz kształtuje pojęcia i przekonania dotyczące życia zakonnego. Tworzą one określoną strukturę wiedzy. Ukształtowana struktura wiedzy w toku formacji przechodzi na coraz wyższy poziom funkcjonowania. Stopień zreflektowania czyli intelektualnego pogłębienia treści życia zakonnego zależy od inteligencji i ogólnej kultury jednostki. Równoległe z przyswajaniem informacji jednostka ocenia ich prawdziwość. Informacje zyskują wówczas osobistą aprobatę człowieka i stają się jego przekonaniem. Przekonania o życiu zakonnym stanowią pierwszą możliwą formę stosunku człowieka wobec tego życia. Choć stosunek ten należy do sfery intelektu — pełni również funkcje motywacyjne.

W życiu zakonnym centralne znaczenie posiadają takie pojęcia, jak: Bóg, Jezus Chrystus, sens życia, itp. Zdobywa się je dzięki przekazowi oraz osobistej refleksji, połączonej nierzadko ze swoistym doświadczeniem religijnym. Jakość doświadczenia religijnego bardzo mocno rzutuje na czynniki przekonaniowe. Nabierają one sensu intensywnie religijnego i stają się motywami aktywizującymi, ukierunkowującymi oraz podtrzymującymi działanie.

Poznanie w formacji zakonnej obejmuje nie tylko określoną wiedzę, ale również sposób interpretacji wydarzeń i świata — zakładający rozpoznanie czym jest życie zakonne, z czego wynika, do czego prowadzi oraz jaką rolę odgrywa w nim Bóg, a jaką człowiek. Sposób interpretacji świata staje się podstawą oceniania i hierarchizowania. Pozwala jednostce kształtować orientację wobec różnych elementów życia. Warunkuje prawidłowe ujmowanie hierarchii ważności spraw, odróżnianie elementów dla życia zakonnego istotnych i nieistotnych, korzystnych i niekorzystnych, prawidłową orientację, co do kierunku właściwych zmian, itp.

Wiedza nabywana w trakcie formacji zakonnej posiada zasadniczo charakter denotacyjny, ale w procesie partycypacji w życiu wspólnoty zakonnej kształtuje się jej aspekt konotacyjny. Aspekt denotacyjny pojęć jest podstawowy, ale wpływ na zachowanie zdaje się wypływać z ich aspektu konotacyjnego. Konsekwencją poznawczego ujmowania zasad życia zakonnego jest jego uzasadnienie — jednostka kształtuje poczucie sensu tego życia. Jej odniesienie do konkretnych zakonnych egzystencji dokonuje się w perspektywie przyswajanych i uzasadnianych treści.

Nie każda reprezentacja poznawcza dotycząca treści życia zakonnego w jednakowym stopniu reguluje zachowanie. Największą moc posiadają pojęcia mogące kształtować jakość życia religijnego — dotyczące relacji do Boga oraz jej stylu preferowanego przez instytut. Mniejszą moc posiadają wiadomości na temat np. regulaminu dnia. Ponieważ poznawcze ujmowanie życia zakonnego jest

źródłem określonego zachowania, ważne jest poznawanie duchowości własnego instytutu. Zagłębianie się – zwłaszcza w okresie formacyjnym – w stylach religijności innych zgromadzeń zakonnych, czyni trudniejszym proces wypracowywania spójnego modelu zachowania, adekwatnego do charakteru własnego instytutu.

Siła wpływu poznawczych komponent psychiki na zachowanie człowieka zależy od ich centralności, czyli ważności w kontekście pozostałych informacji. Same wiadomości ujęte w formie prawda – fałsz nie są zdolne włączyć się w pełni do życia psychicznego, by je odpowiednio dynamizować i mobilizować pod kątem życia zakonnego. Muszą ukazać się człowiekowi jako określone wartości, by były zdolne przeniknąć do sfery motywacyjnej. Wiedza przekazywana np. w formie wykładów ma mniejszą moc regulacyjną niż osobista refleksja prowadzona podczas codziennej medytacji. Większa jest także moc tych elementów poznawczych, których człowiek poszukuje z własnej inicjatywy i zainteresowania niż przekazywanych na mocy regulaminu czy programu formacyjnego. Pierwsze zostają zasymilowane głębiej i docierają do struktur bardziej centralnych.

Jakie mogą być konsekwencje słabszego rozwoju struktur poznawczych lub braku potrzebnych wiadomości dla formacji zakonnej? Poziom rozwoju poznawczego wyznacza pułap naturalnych możliwości w zakresie przyswojenia sobie struktury pojęciowej życia zakonnego. Im ten pułap wyższy, tym większa możliwość zrozumienia i uzasadnienia życia zakonnego, a w konsekwencji wyższa jego jakość. W przypadku ograniczeń w sferze poznawczej życie zakonne może opierać się na zawierzeniu, przestrzeganiu regulaminu lub naśladownictwie. Brak wówczas osobistych uzasadnień życia zakonnego, wykraczających poza ustanowione prawo. Jednostka funkcjonuje w bardziej zewnętrznej warstwie życia zakonnego. Konsekwencją braku informacji potrzebnych do wypracowania własnego, spójnego modelu życia zakonnego mogą być kryzysy, a nawet rozbitcie filozofii życia.

2. Komponenta uczuciowa

Życie zakonne to nie tylko określona wiedza. Należą do niego również określone przeżycia o charakterze religijnym (uczucia, doświadczenia) — niektóre o intensywnych przebiegach psychicznych. Uczucia należą do najważniejszych zasobów ludzkiej potencjalności, którą specyficznie ożywiają i dynamizują. Wyrażają się w ustabilizowanych relacjach między człowiekiem i światem, w ugruntowanych działaniach i wyborach. W życiu zakonnym znajdują wyraz głównie w doświadczeniu religijnym oraz w działaniach wspólnotowych.

Uczucia religijne stanowią zespół przeżyć uświadamianych i manifestowanych przez człowieka w sytuacji osobistego odniesienia do Boga. Wyrażają dynamikę zaangażowania religijnego — swoistą aurę emocjonalną człowieka, który przyłgął do wartości nadprzyrodzonych oraz pobudzają do zachowań o charakterze religijnym. Dynamizują odniesienie człowieka do Boga oraz wpływają na jego zachowanie — kształtowanie i modyfikowanie planów życiowych, realizację życiowo doniosłych decyzji, wzbudzanie nowych zainteresowań i zaangażowań, itp.

Struktura uczuć religijnych zakonnika jest szczególnie złożona na etapie formacji zakonnej. Początkowa fascynacja całokształtem życia zakonnego oraz specyfika okresu rozwojowego tworzą sprzyjający grunt powstawania stanów uczuciowych człowieka. Przejawiają się one przez doznania, stany i zaangażowania lub nawet zachowania. Obejmują uczucia przyjemne typu fascynacji i szczęścia oraz uczucia o doznaniach nieprzyjemnych z cechami bojaźni, żalu. W życiu zakonnym radość, fascynacja czy szczęście występują z domieszką lęku, a religijna udręka czy żal wyłaniają się z zafascynowania Bogiem. Niekiedy występuje poznanie, rozumienie, a nawet myślenie uczuciowe — zwłaszcza u osób szczególnie na coś uwrażliwionych.

Nowicjusz nie potrafi językowo wyrazić wszystkich swoich przeżyć. Na ogół dość dobrze różnicuje i nazywa takie uczucia, jak: radość, szczęście, miłość, uwielbienie, ufność, nadzieja, miłosierdzie, wdzięczność, duma, gniew, żal, szacunek, odmiany religijnych uczuć moralnych: przeżycie dobra, duchowych zwycięstw i zaniedbań, satysfakcji, poczucia winy lub wstydu, itp.

W treści uczuć odbija się poznawczo ujmowana rzeczywistość transcendentna. Uczucia stanowią konsekwencję poznania wartości życia zakonnego. Procesy uczuciowe ingerują zatem w procesy poznawcze, a nawet rzutują na ich charakter — sprzyjają dookreśleniu znaczących prawd, lepszemu ich zrozumieniu oraz formułowaniu określonych wrażliwości. Pełnią równocześnie funkcję informującą o jakości i intensywności życia religijnego zakonnika.

Wśród czynników kształtowania się uczuć religijnych, ich nasilenia i ekspresji, na plan pierwszy wysuwają się czynniki kontekstualne. Zwłaszcza atmosfera wspólnoty zakonnej, klimat aktów religijnych i zmaganie się uczestników wspólnoty o osobisty rozwój religijny. Ważne są również dotychczas ukształtowane schematy emocjonalne człowieka.

Kompleksy uczuciowe zakonnika formują się powoli. Formacja sfery uczuciowej jest sprawą doniosłej wagi — ze względu na jej wpływ na kształtowanie najbardziej istotnych i żywych jakości życia religijnego. Uczucia w dużej mierze przesądzają o przebiegu i jakości przyswajania wartości powołaniowych, kształtowaniu konotacyjnego aspektu życia zakonnego, preferencji, decyzji i działań, innymi słowy rzutują na formowanie, dynamizowanie i pogłębianie zaangażowania człowieka w realizowanie wartości. Można również przypuszczać, że osoby o bogato rozwiniętej sferze uczuciowej lepiej funkcjonują w wielu sytuacjach życia wspólnotowego — zwłaszcza w sytuacjach bezinteresowności.

3. Komponenta decyzyjna

Komponenta decyzyjna obejmuje preferencje, wybory i decyzje sytuacyjne — warunkowane okolicznościami życiowymi oraz metadecyzje — dotyczące np. wyboru powołania. Umiejętność podejmowania decyzji stanowi istotne kryterium dojrzałości osobowościowej człowieka.

Podstawą dokonywania wyborów jest sfera poznawcza — dostarcza bowiem źródeł informacji. Warunkuje zakorzenienie wyborów w przyswojonej wiedzy o życiu zakonnym. Decyzja jest tym bardziej zgodna z zasadami życia zakonnego im bardziej jest przesycona treścią tego życia. Jakość

poznania życia zakonnego rzutuje na rozumienie jego konkretnych sytuacji i zdarzeń, a w konsekwencji — na procesy decyzyjne.

Życie zakonne zawiera w sobie elementy ryzyka — koszty wyboru określonych wartości i celów. Nabiera ono szczególnej mocy zwłaszcza w formacji początkowej. Wstąpieniu do zgromadzenia, wyrażeniu zgody na proponowane w nim oddziaływania formacyjne oraz konfrontowaniu się z kolejnymi etapami życia zakonnego może towarzyszyć poczucie silnej niepewności psychologicznej. Pytanie – *czy warto?* – niejednokrotnie powraca, zwłaszcza w obliczu napotykanymi trudności i wątpliwości. W sytuacjach ryzyka ujawnia się gotowość człowieka do ponoszenia określonych konsekwencji i kosztów. Ktoś np. podejmuje życie zakonne za cenę przerwania rozpoczętych studiów. Broniąc czegoś, co ludzkie i ponadnaturalne ryzykuje coś, co jest również ludzkie i bardzo wartościowe. Jeśli poziom przyswojenia wartości religijnych jest na tyle głęboki, że uzasadnia zarówno alternatywę wybraną jak i stratę — to łatwiej człowiekowi zdobyć się na odwagę zaistnienia i rozwoju w strukturach dokonanego wyboru. W trakcie nabywania kompetencji do życia zakonnego naturalny lęk przejawia tendencję spadkową, ze względu na wzrost rozumienia i zaangażowania w strukturę nowego sposobu życia.

Proces wrastania w zasady życia zakonnego musi znaleźć wyraz w konkretnych decyzjach i preferencjach. Są one wskaźnikiem ugruntowania zasad życia zakonnego. Stałość wyborów i postanowień oraz wierność przyjętym zobowiązaniom stanowi istotne kryterium weryfikacji zachowań wychowanka. Każda zaś preferencja, wybór czy decyzja zgodna z zasadami życia zakonnego zwiększa psychiczną łatwość jej powtórzenia lub transferu tychże zasad.

Niektóre decyzje bywają jednak w sposób bierny przyjmowane ze środowiska. Przykładem tego może być uchylanie się od zaangażowania i odpowiedzialności, na rzecz pasywnego zdania się na kompetencje innych osób, np. przełożonych. Analogiczne zjawisko może zachodzić w odniesieniu do decyzji życiowo doniosłych, takich jak np. wybór życia zakonnego. Niedostateczne lub słabo uzasadnione racje wyboru powołania zakonnego winny lub będą musiały zostać kiedyś uzupełnione lub uzasadnione na nowo. Każda bowiem orientacja życiowa zostaje kiedyś wybrana i zaakceptowana.

4. Aspekt wykonawczy

Aktywność religijna to zewnętrznie obserwowalne zachowania, wskazujące na inspirującą je religijność. Dla wielu osób stanowi najważniejszy lub jedyny wskaźnik religijności. W życiu zakonnym spełnia się i wyraża w praktykach religijnych i apostołstwie. Każdy instytut realizuje pewne formy własne, np. specyficzne nabożeństwa, praktyki ascetyczne, formy apostołstwa. Aktywność religijna jest najbardziej widocznym przejawem życia religijnego zakonnika. Równocześnie zaś czyni tę religijność spełnioną i kompletną.

Poziom życia religijnego nowicjuszeki bywa oceniany na podstawie ilości czasu spędzanego przez nią na modlitwie. Na podstawie zewnętrznej aktywności religijnej wnioskuje się o autentyczności odniesienia do Boga i poziomie internalizacji wartości życia zakonnego. Wskaźnikowy

charakter aktywności religijnej wpływa nie tyle z jej zewnętrznych przejawów, ile z całej sfery motywacyjnej — kompetencji i umiejętności, które tę aktywność warunkują. Bez tego fundamentu mielibyśmy do czynienia raczej z mechanicznym lub formalnym działaniem, nie będącym źródłem osobistego przeżycia religijnego. Żywa, mocna i autentyczna relacja z Bogiem ma charakter pierwszorzędny, a sprawności, struktury i funkcje, przez które się ona wyraża i realizuje — drugorzędny.

5. Wymiar społeczny

Obcowanie człowieka z Bogiem rodzi potrzebę bycia z innymi — zwłaszcza z tymi, którzy dzielają ten sam projekt życia. W procesie formacji zakonnej ujawniają się dwie tendencje: (1) ze strony jednostki — tendencja do uczestniczenia w życiu wspólnoty zakonnej, zwłaszcza osób doskonalszych, np. mistrzyni nowicjatu; (2) ze strony wspólnoty zakonnej — tendencja do wprowadzania jednostki w zasady życia zakonnego. W przypadku korzystnego spotkania wymienionych tendencji mamy do czynienia z pomyślnym układem czynników formacyjnych.

Wspólnota zakonna wykazuje stałą tendencję do zmagania się o wyrazistość i czytelność swego religijnego sensu oraz rzeczywistą realizację wartości życia zakonnego. Wspólnota tworzy swoisty obszar doświadczeń jej poszczególnych uczestników, wyznaczający układ ról, reguł zachowania czy funkcji. Istnieją różne poziomy uczestniczenia we wspólnocie zakonnej. Inny jest poziom uczestniczenia postulanki czy nowicjuszek, inny — mistrzyni nowicjatu, a jeszcze inny — wyższej przełożonej instytutu. Każdy członek wspólnoty posiada swoisty zespół praw i obowiązków oraz znamienne potrzeby. Postulanka najbardziej potrzebuje przykładu życia przekazywanego przez osoby znaczące, nowicjuszką — partycypacji w religijnej aktywności wspólnoty zakonnej.

W uczestniczeniu we wspólnocie akcentuje się nie tylko obiektywną przynależność, lecz także poczucie przynależności. Przynależność obiektywna realizuje się na płaszczyźnie prawnej. To, co dokonuje się w procesie formacyjnym staje się przedmiotem kontroli ze strony przełożonych. Młody człowiek posiada świadomość prawie całkowitej zależności i konieczności podporządkowania się przekazywanym dyrektywom. Niejednokrotnie stawia sobie pytanie: Jak być posłusznym, by — zachowując własną tożsamość — wewnątrz i realnie ukształtować postawę zależności? Jak ukształtować poczucie przynależności?

Powiązania jednostki ze wspólnotą zakonną mogą być dwojakie. Jedne kształtują jej więź z Bogiem, drugie — aktywność poza – religijną. Wymiar religijności posiada znaczenie fundamentalne i pełni funkcję wspólnototwórczą. Pełne otwarcie i zaangażowanie we wspólnotę zakonną dokonuje się dzięki religijności. Wraz ze wzrostem poziomu dojrzałości religijnej uczestnika wspólnoty, zmienia się jakość jego uczestniczenia w życiu wspólnoty. Nabiera ono charakteru bardziej świadomego, uzasadnionego i aktywnego. Wyraz zewnętrzny znajduje w konkretnych preferencjach, decyzjach i działaniach. Elementy życia wspólnotowego – stałe i zmienne – czerpią zatem swoją istotną treść z religijności jej uczestników. Wspólnoty zakonnej człowiek zasadniczo nie wybiera i nie zmienia

zależnie od własnych preferencji, ale zastaje i przyjmuje. Jako grupa odniesienia do podzielenia wspólnego projektu życia, musi ona jednak zostać w pewien sposób zaakceptowana i osobiście uzasadniona.

Wydaje się, że o jakości życia zakonnego bardziej niż uczestniczenie we wspólnocie, decydują sfera poznawcza (zwłaszcza świadomość) oraz decyzyjna. Jednakże pozytywna więź ze wspólnotą może kompensować braki wynikające ze słabego rozwoju lub kryzysów, np. w zakresie uzasadnień życia zakonnego. Wspólnota potrafi funkcjonować na zasadzie korekty i uzupełniania. Człowiek, jeśli identyfikuje się z innymi uczestnikami wspólnoty zakonnej, może uczestniczyć w ich religijności na zasadzie zaufania. Jeżeli jednak człowiekowi brakuje rzeczywistych przekonań religijnych i uzasadnień życia zakonnego, a zastępuje je formalną przynależnością do wspólnoty zakonnej, wówczas jego przeżywanie powołania zakonnego ma charakter nie osobisty, ale raczej socjologiczno – kulturowy. Według modelu religijności danego instytutu może on uchodzić za religijnego, ale będzie to niedojrzałe przeżywanie powołania, gdyż nie wchodzi w strukturę osobowości człowieka.

Trzeba tu jeszcze raz podkreślić, że religijność przeżywana w zgromadzeniu zakonnym posiada dwójaki wymiar. Z jednej strony ma charakter indywidualny i osobisty, z drugiej — podzielany ze wspólnotą zakonną. Między religijnością osobistą i poziomem uczestniczenia we wspólnocie zachodzi wzajemna interakcja. Religijność jednostki pierwszorzędnie warunkuje jej sferę uczestniczenia we wspólnocie i w niej znajduje wyraz. Wspólnota zaś, w sposób szczególnie skuteczny, może wprowadzać jednostkę w określoną relację z Bogiem – biorąc odpowiedzialność za kształtowanie tej relacji. W tym sensie procesy uczestniczenia we wspólnocie warunkują formowanie określonych kompetencji do życia zakonnego.

6. Doświadczenie religijne

Doświadczenie religijne stanowi element życia psychicznego człowieka. Wydaje się być pojęciem trudnym do psychologicznego opisu, ale dla ostatecznego kształtu życia zakonnego — niezbędnym. Skoro bowiem kwestię najbardziej fundamentalną dla tego rodzaju życia, stanowi dochodzenie do religijności pełnej, to bezpośrednie i całościowe ujęcie Sacrum w doświadczeniu religijnym posiada w tym procesie znaczenie fundamentalne i konstytutywne.

Doświadczenie religijne oznacza całościowe przeżycie, z elementami poznawczymi, emocjonalno – motywacyjnymi oraz decyzyjno – wykonawczymi, dotyczące osobistego, bezpośredniego i całościowego ujęcia rzeczywistości nadprzyrodzonej, połączone z przeświadczeniem o jego prawdziwości oraz życiowymi konsekwencjami. Pomędzy religijnością i doświadczeniem religijnym zachodzi zależność cyrkularna: doświadczenie religijne wyrasta z religijności autentycznej i do takiej religijności prowadzi. Religijność stanowi zarówno podstawę zaistnienia doświadczenia religijnego, jak i dostrzegania w nim coraz to głębszych poznawczo aspektów. Z drugiej zaś strony doświadczenie religijne znacząco podnosi jakość życia religijnego.

W życiu zakonnym doświadczenia religijne wyłaniają się z egzystencjalnej głębi obcowania zakonnika z Bogiem i innymi ludźmi. Religijność staje się w doświadczeniu religijnym strukturą dynamiczną, osobistą i przeżywą. Podstawowy dynamizm psychiczny doświadczenia religijnego wyznaczany jest integracją i transgresją. Wyrazem integracji jest zewnętrznie obserwowalna harmonia poszczególnych sfer życia psychicznego – poznawczej, uczuciowej, decyzyjnej, działaniowej, społecznej – skoncentrowanych wokół Sacrum. Wyrazem transgresji — gotowość realizowania religijności decyzyjno – czynnej, wyrażającej się np. oddaniem w służbę Kościoła, zgromadzenia, idei, dzieła, itd.

Uwzględniając względy treściowe doświadczenia religijnego można wyróżnić kilka rodzajów tego zjawiska. Najbardziej pierwotne dla życia zakonnego jest niewątpliwie doświadczenie powołania Bożego. Stanowi ono niejako fundament dla przeżyć innego rodzaju, np. doświadczenia obecności Bożej, Bożej opatrności, działania Boga w człowieku, świecie i historii czy doświadczenie poszczególnych atrybutów Bożych, itd.

Struktura treściowa życia zakonnego przesądza o ostatecznym kształcie doświadczenia religijnego oraz potencjalnym obszarze tych doświadczeń, wyznaczając sposób ich przeżywania. Doświadczenie wkomponowane w strukturę życia zakonnego nabiera cech stylu. Przejawia się on określoną wrażliwością zakonnika, formą ekspresji, stylem funkcjonowania, konceptualizacji świata, preferencji przeżywania niektórych aspektów Sacrum, np. miłosierdzia.

Doświadczenie w życiu zakonnym i formacyjnym stanowi istotny czynnik zmian w psychice i zachowaniu jednostki. Z doświadczeniem religijnym łączą się takie procesy psychiczne i zjawiska, jak: zaangażowanie, interioryzacja, tendencja do partycypacji, internalizacja, wartościowanie, itp. Młody człowiek wydobywa z doświadczeń elementy wiodące dla ukształtowania sensu i kształtu własnego życia zakonnego. Wraz z zakończeniem formacji zakonnej często pojawiają się intensywne doświadczenia zawierające, m.in. bezkompromisowe zaangażowanie w sprawy Boże, Kościoła, dobro bliźnich — wyrażające się radykalizmem głoszonych zasad i działań. Kluczem do zrozumienia tych doświadczeń bywa intensywna i długotrwała modlitwa oraz troska i odpowiedzialność człowieka za innych.

7. Etos zakonny

Moralność w życiu zakonnym reguluje ustosunkowanie człowieka wobec Boga i człowieka — w aspekcie słuszności i niesłuszności, dobra i zła moralnego czynu. Życie zakonne wyznacza typowy zestaw kryteriów oceny tego, co jest dobre i złe. Kształtuje również specyficzną strukturę sumienia. Etos zakonny pełni funkcję raczej wskaźnikową niż konstytutywną dla życia zakonnego.

Moralność w życiu zakonnym posiada charakter konsekwencyjny. Świadomie przeżywane życie zakonne warunkuje moralne postępowanie człowieka. Nie chodzi o to, by osoba zakonna każdą normę i ocenę sytuacji uzasadniała sięgając do racji religijnych, ale żeby nie negowała jako czegoś zasadniczego jej specyficznym religijnym uzasadnień. Jeśli normy moralne są przez jednostkę

dostatecznie przyswojone, konkretne decyzje moralne nie wymagają każdorazowych, świadomych do nich odniesień. Tylko szczególnie trudne decyzje wymagają uzasadnień religijnych. Być może na wyższych poziomach rozwoju religijnego moralność nabiera charakteru autonomicznego, czyli ustępuje przed żywym i osobistym kontaktem z Bogiem — działanie moralne wypływa naturalnie ze zjednoczenia z Bogiem.

W moralności życia zakonnego na plan pierwszy wysuwa się religijnie uzasadniony wybór między realizacją dobra większego. Umiejętność dokonywania tego typu wyborów zakłada istnienie pierwotnej struktury predysponującej do wyboru między dobrem i złem. Zadaniem formacji początkowej jest więc weryfikacja lub nawet ukształtowanie naturalnej gotowości i dyspozycji człowieka do wyboru dobra. Ta pierwotna struktura obejmuje, m.in.: rozumienie pojęcia dobra i zła, znajomość zasad moralnych, norm i standardów, umiejętność oceny słuszności czynów, poczucie powinności i satysfakcji ze spełnionej powinności. Jakość tej dyspozycji warunkuje kształtowanie umiejętności wyboru między dobrem większym i mniejszym oraz postępowanie moralne w życiu zakonnym.

W psychologicznej strukturze formacji zakonnej wyodrębniłam siedem wymiarów — poznawczy, uczuciowy, decyzyjny, wykonawczy, społeczny, doświadczeniowy i moralnościowy — analogicznie do struktury psychiki człowieka.

W życiu zakonnym bywają takie momenty i okresy, kiedy funkcjonowanie człowieka charakteryzuje się dynamiczną integracją poznania, uczuć, decyzji, aktywności religijnej, doświadczenia, zaangażowania we wspólnotę i postępowania moralnego. Bywa też inaczej — gdy między poszczególnymi komponentami zachodzi mniejsza lub większa rozbieżność. Zamierzeniem formacji zakonnej jest jednak uformowanie potencjalnej dyspozycji do harmonijnego współdziałania poszczególnych elementów strukturalnych psychiki — skoncentrowanych wokół rzeczywistości nadprzyrodzonej. W trakcie rozwoju człowieka w życiu zakonnym stopień tej zwartości będzie wzrastał.

Wymienione psychologiczne komponenty formacji zakonnej różnią się wzajemnie mocą wskaźnikową i predyktywną. Czynniki poznawczy, decyzyjny, uczuciowy i doświadczeniowy wydają się pełnić funkcję najbardziej konstytutywną dla kształtującej się kompetencji do życia zakonnego. Poznanie i decyzje przesądzają o formowaniu się denotacyjnego aspektu życia zakonnego, czynniki: uczuciowy i doświadczeniowy — aspektu konotacyjnego. Wspólnotowo – społeczny wymiar formacji zakonnej ma charakter kontekstualny i może pełnić funkcję kompensacyjną, a czynniki wykonawczy i moralnościowy — wskaźnikową. Trudno określić, która z opisanych komponent stanowi element najtrafniej określający poziom rozwoju życia religijnego zakonnika w okresie formacyjnym. Prawdopodobnie to, co dotyczy sfery poznawczej – zwłaszcza przekonaniowej i świadomościowej – posiada największą moc wskaźnikową i predyktywną.